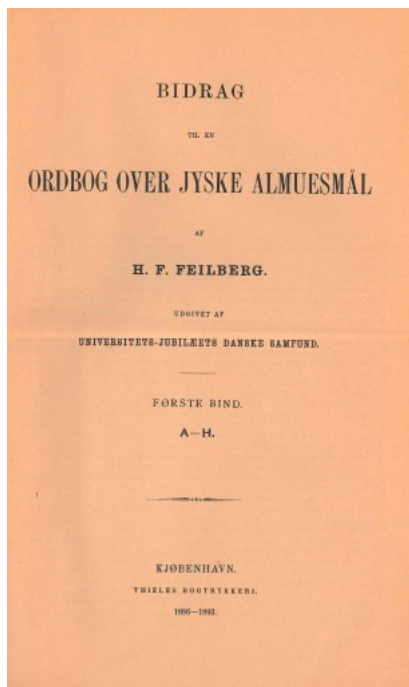

Mette-Marie Møller Svendsen og Inger Schoonderbeek Hansen:

H. F. Feilbergs *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* (1886-1914)

Det er tørre sager at sysle med ord og ordformer, – ja, vel er det, men ordet er ikke blot en samling vilkårlige eller tilfældige lyd, men der er liv, for hvilket det er blevet et udtryk, og der er livsforhold, som det beskriver, og det bærer da, som alt hvad der grundet i livet, mærker af det liv, som har sat det ind i verden. Det drager minder frem fra længst forsvundne tider, siger os, i hvad form fædrene klædte deres tanker, men som det bevarer minderne, er det villigt og böjeligt, hvor det gælder at tale om eller navngive nutids idræt, beskrive skjaldenes syner eller træde i det jævne daglige livs tjeneste. (Feilberg 1878:3)

Figur 1. Titelblad til H. F. Feilbergs *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* (1886-1914).

Citatet stammer fra Henning Frederik Feilbergs indledning til det kolossale arbejde han i begyndelsen af 1877 havde sat i værk: udarbejdelsen af “en ordbog over det jyske landsmål” (Feilberg 1878:180-181). Feilberg (1831-1921) var en mand af mange interesser og talenter, for ved siden af sin præstegerning i Darum (Sydvestjylland) og tidlige interesser for botanik og moderne sprog, er han i akademiske kredse mest kendt for sine bidrag til dansk folkeminde- og dialektforskning. I dette bidrag vil vi, i anledning af at det er 100 år siden Feilberg døde, fokusere på Feilbergs leksikografiske virke, nemlig som eneredaktør af *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* (1886-1914). I dag opfattes hans værk stadig som en imponerende bedrift, men hvad betyder Feilbergs *Bidrag* for forskningen i de traditionelle dialekter i dag? Feilberg selv beklagede ofte sin manglende filologiske dannelse, men hvordan afspejler det sig i de enkelte ordbogsartikler? Hvor tager Jysk Ordbog tråden op for at fuldende arbejdet med et tilnærmelsesvist udtømmende resultat? Hvad kan Feilberg bidrage med som Jysk Ordbog gør anderledes, hvor er de to dialektordbøger forskellige, og hvor er de ens? Hvordan beskriver begge ordbøger landbobefolkningens liv og levned i Jylland for mere end hundrede år siden, hvor det dialektale sprogfundament stod foran en gennemgribende ændring?

1. Feilbergs dialekt- og folkemindestudier

Feilbergs interesse for dialekter og folkeminder og deres naturlige sammenhæng (jf. Feilberg 1910-1914:II) skyldes grundlæggende tre dialektstudier af sønderjysk og mellemslesvigsk, som på grund af områdets særlige historiske forhold tidligt blev undersøgt og beskrevet (jf. Feilberg 1886-1893:III): **1)** K.J. Lyngbys (1829-1871) oversigt over lydudvikling og bøjning i *Bidrag til en sønderjysk Sproglære* (1858); **2)** E.H. Hagerups studier af den på daværende tidspunkt uddøde dialekt i Angel, publiceret i dialektmonografien *Om det danske Sprog i Angel* (1854) (jf. Nielsen & Nyberg 1995:5); samt **3)** J. Koks beskrivelse af befolkningens sprog i Mellemslesvig i *Det danske Folkesprog i Sønderjylland* (1863-1867). Sidstnævnte arbejde var yderligere et incitament for Feilberg, ikke mindst da han konkluderer at det arbejde måtte kunne gøres bedre (Ollrik & Ellekilde 1921).

Feilberg ville ikke udelukkende bringe ord og ordformer i sin ordbog, da han mente, at “folkeminder og dialektstudier naturlig kan knyttes sammen”, en tilgang der på daværende tidspunkt var internationalt udbredt (Feilberg 1910-1914:II, jf. Pedersen 2009:66 ff.). Feilbergs interesse for almuens kultur og levevis fremgår tydeligt i *Fra Heden* (1863), hans beskrivelse af bondelivet i Mellemlesvig, og i den populære *Dansk Bondeliv* I (1889, fulgt op af et mindre bind II i 1899), hvori han beskriver bondestandens daglige liv (især i Vestjylland). Endelig vil vi nævne Feilbergs dystre beskrivelse af julen som dødefest i *Jul* I-II (1904), et modsvar til bl.a. svenske skildringer om julen som solhvervs- og lysfest. Derudover var Feilberg flittig skribent i forskellige tidsskrifter, herunder de danske *Aar bog for dansk Kulturhistorie* (1891-1900), *Dania* (1890-1903) og efterfølgeren *Danske Studier* (jf. Olrik & Ellekilde 1921).

Feilberg anvender især begreberne ’almuesmål’ (fx i ordbogens titel) og ’folkemål’ (fx i *Plan for en ordbog over jysk folkemål*), svarende til det vi i dag kalder ’dialekter’. Dialektforskere i anden halvdel af 1800-tallet, herunder Feilberg, anvendte det nationalromantiske, herderske begreb ’folkemål’ som betegnelse for det uspolerede, det oprindelige, ikke-kultiverede sprog. Feilberg ekspliciterer med sin brug af termen ’almuesmål’ at det drejer sig om almuens, landbefolkningens dagligsprog, sådan som det var blevet talt siden landboreformerne (jf. Pedersen 2009:79).

2. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål

Tilskyndet af andre landes påbegyndte indsamling og bearbejdning af folkemålene, mente Feilberg at det var på tide at gøre noget lignende i Danmark: “Skal der gøres noget, er det ganske vist på tide (dvs. på høje tid), da den uniformerende kulturstrømning, der efterhånden trænger ind i de inderste og ensomste kroge, arbejder på, til fordel for rigssproget, mere og mere at udslette sprogarternes ejendommeligheder” (Feilberg 1882:1). Feilberg ønskede at arbejde videre med det jyske ordstof som allerede forelå (ved Lyngby, Hagerup, Kok og Molbech), i håb om (trods sin manglende filologiske uddannelse) at kunne bidrage til “den nyere sprogvidenskab ved [sit] nøje kendskab til almuens liv og tankegang” (Feilberg 1882:2 f.).

Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål udkom i fire bind i årene 1886-1914. Feilberg valgte at beholde den beskedne titel (uden den bestemte artikel *de*) “i sandhedens interesse som et udtryk for, at jeg ikke betragter det jyske sprogstof hermed blot tilnærmelsesvist som udtømt, ikke nær!” (Feilberg 1886-1893:XIII). Feilbergs ydmyghed omkring arbejdet med ordbogen er tydelig i hans egne tanker om arbejdet:

hvad her er givet er en dilettants arbejde, udført i ny og næ, efter tid og lejlighed, med lange afbrydelser, når slet helbred eller embedsarbejde krævede min tid og mine tanker. Jeg har savnet den filologiske skoledannelse, kundskab til det danske sprogs historiske udvikling, indsigt i fonetik, kort [sagt] hele det apparat, som den uddannede nordiske filolog har til sin rådighed. (1886-1893:VII)

Trods denne selvkritik står Feilbergs ordbog i dag som et vigtigt værk i dansk dialektleksikografi. Ordbogen fik da også flotte anmeldelser, bl.a. skriver Marius Kristensen at “dette ypperlige arbejde ... har udformet sig til ikke blot at være et sprogligt værk af høj rang, men tillige at være den rigeste samling i verden af henvisninger til folkeskik og folkedigtning af enhver art” (Kristensen 1904:220). Første seddel til ordbogsarbejdet skrev Feilberg 6. januar 1877 i Darum, og sidste korrekturlæsning af tillægsbindet fandt sted 14. januar 1914 (Feilberg 1912-1914:I).

3. Feilberg vs. Jysk Ordbog

I dette afsnit ser vi nærmere på hvilke forskelle og ligheder der er mellem Feilbergs ordbog og Jysk Ordbog, samt hvilke informationer brugerne i dag får om den jyske landbobefolknings liv og levned for ca. 150 år siden.

Begge ordbøger er inspirerede af andre, lignende ordbogsprojekter, men udgangspunktet var forskelligt, ikke mindst fordi Feilberg som nævnt ikke var uddannet filolog, mens Peter Skautrup, Jysk Ordbogs grundlægger, var professor i dansk sprog ved Aarhus Universitet og havde en fortid som redaktør på *Ordbog over det danske Sprog* (Hansen 2011). Feilberg søgte, da han skulle lægge en

plan for sin ordbogs struktur, inspiration hos sine nordiske kolleger, bl.a. Rietz (*Svenskt Dialekt-Lexikon* fra 1867) og Aasen (*Ordbog over det norske Folkesprog* fra 1850), uden at han helt kunne finde et værk som havde den samme indgangsvinkel som han selv havde til gengivelsen af almuesmålet (Feilberg 1886-1893:XII). Aasen blev alligevel hyppigt udgangspunktet for ordbogsartiklernes struktur, bl.a. for at gøre det nemmere at sammenligne de jyske former med de norske almuesmål (Feilberg 1886-1893:XII). I den første redaktion af Jysk Ordbogs artikler, og sådan som det fx fremgår af de fire prøvehæfter der udkom, var det Ordbog over det danske Sprogs komplekse struktur der blev udgangspunktet for de enkelte artikler (Hansen 2011). Sidenhen blev strukturen i Jysk Ordbog i væsentlig grad forenklet, og det er den nuværende struktur vi vil følge i nedenstående sammenligning (Jysk Ordbog_ArtOpb).

3.1 Kildegrundlaget til hhv. Feilberg og Jysk Ordbog

Udgangspunktet for begge ordbøger er ret så forskelligt, om ikke andet er Jysk Ordbogs kildegrundlag, der både er opbygget over længere tid og har kunnet trække på flere sprogvidenskabelige ressourcer, betydeligt mere omfattende end hos Feilbergs ordbog. Kilderne til Jysk Ordbog består af **1)** en omfattende seddelsamling bestående af tre millioner excerpter fra bl.a. dialektmonografier, ældre dialektoptegnelser (herunder de kilder også Feilberg har rådført sig med) og topografiske beskrivelser, der primært dækker perioden 1700-1930; **2)** en omfattende spørgelistesamling (1949-2014) fra meddelere født ca. 1880-1920; og **3)** en omfattende, dog desværre kun delvist udnyttet båndsamling med optagelser af ca. 1.000 informanter født omkring 1900. Endelig konsulteres Feilberg ved udarbejdelsen af ethvert opslag.

Feilberg beklager flere gange at han hverken havde tid eller penge til at foretage egne dialektoptegnelser (fx Feilberg 1886-1893:VI og VIII), og derfor hviler hans ordbog på andres dialektoptegnelser indsamlet i de forskellige egne i Jylland (sa.st. VII). Disse optegnelser var vidt forskellige, både i graden af lyd gengivelse og graden af information om ordenes bøjning og brug, hvilket i høj grad også gælder Jysk Ordbogs mange forskelligartede kilder. I dag kan

det give os redaktører hovedbrud, men det må have givet den ikke filologisk skolede Feilberg endnu flere alvorlige af slagsen. Lyspunktet for Feilberg er derfor helt klart Lyngbys efterladte samlinger, og de har været altafgørende for at han overhovedet fik gennemført sit projekt: "havde jeg ikke haft Lyngbys forarbejder, både hans trykte bøger og hans håndskrevne samlinger at støtte mig til, [...] havde jeg næppe nogensinde fået mod til at tage et arbejde som dette op." (Feilberg 1886-1893:VI). Til samme klasse pålidelige kilder hører A.C. Grøns optegnelser 1884-1894 fra Agger (Thy), C.M.C. Kvolsgaards optegnelser 1880-1900 fra Lild sogn (Thy) og J. Kærs optegnelser fra Voer herred (ved Skanderborg). Disse kilder gør samtidig langt mere ud af ordenes bøjning og brug, den sidste belyst ved fremragende eksempler, som også ofte indgår i Jysk Ordbog. Også Hagerups beskrivelse af det danske sprog i Angel betegner Feilberg som meget pålidelig, og for Vendsyssels vedkommende har han kunnet støtte sig til O.L. Grønborgs optegnelser samt de "mangfoldige og righoldige meddelelser" (1886-1893:VIII) fra lærerne A.C. Grøn, C.M.C. Kvolsgaard og J.M. Jensen. Marius Kristensen bidrager med pålidelige optegnelser fra fødeegnen Elsted sogn (nord for Århus). Og endelig vurderer Feilberg sit eget indgående kendskab til de vestjyske samt vest- og mellemslesvigske dialekter som "blandt de sikreste" han har (VIII). Selvom Feilberg både voksede op i og i årtier boede i det vestjyske, udbyggede han sit kendskab til vestjysk dialekt yderligere ved at drøfte opslagsordene i Christian Molbechs *Dansk Dialect-Lexikon* (1841) med en række gårdmænd og "indfødte" lærere fra Darum-egnen samt med tre 'piger-i-huset', hvoraf én fra Vardeegnen (1886-1893:VI).

Derudover har Feilberg gjort brug af en lang række andre lærere, gårdmænd, læger og præster der optegnede dialekt fra deres lokalområder; i sit forord gør han omhyggeligt rede for hver enkelt af dem og udtrykker taknemmelighed for deres ihærdige arbejde. Feilberg vedgår dog samtidig at hans ordbog ikke udtømmende belyser det jyske sprogstof, for fra nogle egne, især i det østjyske, er optegnelserne få, spredte og ikke helt så pålidelige som Feilberg måtte have ønsket (jf. Feilberg 1886-1893:XIII). Spørgsmålet er dog hvornår en ordbog egentlig kan siges at være udtømmende

(jf. Van Keymeulen 2018:52). Jysk Ordbogs kildegrundlag er for- søgt udbygget i væsentligt omfang, ikke mindst i de egne hvor Feilberg helt mangler kilder eller hvor de ikke er dækkende nok, fx i Østjylland og på øerne. I dag indgår alle bevarede Feilberg-kilder i Jysk Ordbogs seddelsamling.

Selv internt i sognene kunne dialekterne være ret så varierende, havde Feilberg konstateret:

... blandt almuen har hvert menneske sit større eller mindre fond af udtryk afhængig af, om det er mand eller kvinde, ung eller gammel, forskelligt eftersom vedkommende er vant til hjemmesiden eller rejsen, uden at der i strengere forstand kommer et fællessprog til, der er ens for alle. (Feilberg 1882:5)

For Feilberg stod denne store variation i skarp kontrast til borgerstanden og rigsmålet med dets faste regelsæt for sprogbrugen (jf. Feilberg 1886-1893:VIII). Samme omfattende variation i de jyske dialekter ses tydeligt i Jysk Ordbogs spørgelistesamling (1949-2014). Især i de tidlige besvarelser kunne en meddeler svare at et givent ord eller udtryk var ukendt på egnen, og derfor måtte høre til en anden egn. En anden meddeler fra selvsamme egn kunne derimod nikke genkendende til pågældende ord eller udtryk. For Feilberg vurderes variation som mulig fejlkilde der giver en betydeligt større usikkerhed i forhold til opslagsordenes former end der ville være i rigssproget (jf. Feilberg 1886-1893:IX). Ydermere kunne Feilberg konstatere at almuens sprog udviklede sig med en imponerende fart, fx kunne han under sine senere besøg i Darum hver gang støde på nye ord og talemåder, på trods af at han havde arbejdet særlig ihærdigt med netop dette sogns dialekt (jf. Feilberg 1886-1893:XIII). I lignende tilfælde anvender vi i Jysk Ordbog ofte markeringer som ”i ældre kilder” og ”i yngre kilder”.

3.2 Ordbogsstrukturen hos Feilberg og i Jysk Ordbog

Ordbogsstrukturen i begge ordbøger viser en række fællestræk, fx bringes opslagsordene i alfabetisk orden, dvs. fra *a* til *å* (jf. Svensén 2004:436). At Feilberg anvender *å* i sin ordbog, er på daværende

tidspunkt almindeligt i sprogvidenskabelige kredse der søgte det nordiske sprogfællesskab; ellers var det *aa* der blev brugt (Galberg Jacobsen 2018:91). I Feilbergs ordbog spiller ordenes dialektale udtale i højere grad ind i forhold til opslagsordets form og placering end i Jysk Ordbog. Nogle af forskellene skyldes muligvis de ændringer i skriftsproget der er sket fra da Feilberg skrev sin ordbog. Det gælder fx for ord der starter med *g* eller *k* og der i jysk som regel udtales palataliseret som hhv. *gj* og *kj*. Det betyder at verbet *gælde* i Feilberg findes under *gjælde*, og substantivet *kælling* findes under *kjælling*. Andre gange placerer Jysk Ordbog opslagsformer der ikke findes i standardsproget, ud fra deres jyske udtale, fx *gjaffe* med sideformen *gjæffe*, med betydningen 'gø'; opslagsordet er konstrueret i lighed med *bjæffe*.

En ordbogs enkelte artikler består som regel af et opslagsord eller lemma; en formel del med beskrivelse af pågældende ords retskrivning, ordklasse, udtale og bøjning; et betydningsafsnit; et afsnit med etymologiske oplysninger; og et afsnit med sprogbrugseksempler, herunder faste forbindelser (jf. Svensén 2004:410 ff.). I en dialektordbog vil det ligeledes være vigtigt at artikler indeholder informationer om pågældende ords geografiske udbredelse samt hvilke kilder artiklen bygger på. Det er også nogenlunde denne opbygning brugerne kan genfinde i Jysk Ordbog, evt. med enkelte mindre forskelle, mens artikler i Feilberg til tider mangler samme leksikografiske stringens. Feilberg søgte i sine større ordbogsartikler at gøre tre ting: **1)** at belyse et ord, dets dialektformer og dets bøjning i så vidt omfang det var muligt; **2)** at give det bedst mulige billede af jysk tankegang (mht. arbejde, traditioner etc.) ved hjælp af sprogbrugseksempler; og **3)** at trække linjer fra danske folkeskikke, traditioner, sagn og eventyr til først de skandinaviske naboer og siden mere universelt til Europa (jf. Feilberg 1886-1893:XII, Olrik & Ellekilde 1921). For både Feilberg og Jysk Ordbog må det i et vist omfang være fælles at dialektleksikografens arbejde er uomtvisteligt forbundet med den kultur, de traditioner og de værdier som sproget afspejler. Eller som Christian Molbech (1783–1857) i sit *Dansk Dialect-Lexikon* fra 1841 pointerer: leksikografen må "fremstille et Billede af Folkets

Eiendommelighed, dets Nationalitet og Charakteer, for saavidt Træk af samme udtrykkes giennem Almuens Tungemaal eller angives ved dettes særegne Udtryk og Talemaader” (1841: XVI). Af figur 2 ses det hvordan opslagsordet *lighalm* ser ud hos Feilberg og i Jysk Ordbog, og i det følgende gennemgår vi nogle af forskellene og lighederne artiklerne imellem.

lighalm, no. *lighalm de* (vestj.) halmen, hvorpå den døde lægges; det skal være havrehalm, og brændes i ovnsmund, J. K. 164.18 (vestj.); den skal med i kisten, hvad der levnes, opbrændes på marken, mens den døde føres til grav; 80 fra den gård, hvorhen røgen trækker, skal det næste lig komme, Kr. IV. 390.477. IX. 62. 686 flg., VIII. 341. 595, Almuel. IV. 89. 253, 92. 270; bindes i 2 små neg, der støtter kisten ved kørslen, kastes af ved hyskellet, Kr. Almuel. IV. 92. 273; på første markskel, Thiele Overtro nr. 698; må ej føres hjem, Sgr. VI. 206. 42, jfr. Sundt, Renlighedsstellet i Norge s. 47; Wille s. 204, Liebr. Volksk. 316. 42; Caval- 40 lius Wärend I. 192. 477; Wuttke nr. 739, Strackerj. I. 47. 47, Urdsbr. VI. 155, Urquell III. 300 (Friser), III. 201 (polsk); Mélus. I. 320. 370. 455 flg. (Frankr.), Folkl. Rec. I. 101 (Engl.), Andree, Parall. I. 83 (Böhmen), Ralston Songs s. 319; sættes op ved lægterne, væger mod torden, el. bruges til tække, Kr. Alm. III. 33; lægges på bagerovn, skærmer mod ildsvåde, Thiele Overtro nr. 683; brændende l—, 50 sét som „forspøg“, varsler død, Kr. VIII. 341. 595-96.

lig·halm subst. + —

lig·halm subst.

ETYMOLOGI MV. —

[sporadisk i ældre kilder fra [Sydjy](#), [Østjy-M](#) og [ØSønJy-N](#); syn.: [lig·tag](#)]

BETYDNING —

= HALM HVORPÅ EN AFDØD LÆGGES "PÅ → **STRÅ**"

EKSEMPLER

- (det var) *Skik ved Begravelser, når Liget var kørt af Gårde, straks at brænde Strået, som Liget havde ligget på.*
[RibeAmt.1929.214.](#)
- (i overtro:) *naar man brænder Lighalmen, og Røgen saa slaar ned mod en Gaard eller et Hus, da vil derfra snart komme et andet Lig.* [KristJyF.IV.390.](#)

Figur 2. Artiklen *lighalm* i Feilberg og i Jysk Ordbog.

Begge ordbøger præsenterer deres opslagsord med fed skrift (Svensén 2004:411). Efter opslagsordet findes artiklens formelle del med angivelse af ordklasse, udtale og bøjningsforhold (Svensén 2004:411 f.). Feilberg angiver ordklasserne med danske betegnelser, i tilfældet *lighalm* er det forkortet med ”no.” for navneord; Jysk Ordbog bruger latinske betegnelser, her forkortet med ”subst.” for substantiv. Hverken hos Feilberg eller i Jysk Ordbog gives i den valgte artikel oplysninger om opslagsordets bøjningsforhold, men

som regel angiver Feilberg ords bøjningsforhold sammen med deres udtale, hvor det er lidt mere opdelt i Jysk Ordbog: først udtale af ordets grundform, dernæst bøjningsforhold og udtale af dem. Derfor afslører første og eneste udtaleangivelse hos Feilberg, der stammer fra en vestjysk kilde, *'li·q₁hal'm de'*, at ordet bruges som stof-neutrum, *de lighalm*. I Jysk Ordbog fremgår ordets udtale kun indirekte ved at opslagsordet har et hævet punktum mellem orddelene; dette betyder ikke kun at ordet er en sammensætning, men også at ordets udtale fremgår af opslagsordene *lig* og *halm*. Feilbergs noget begrænsede oplysninger om ordets geografiske udbredelse (se afsnit 3.1) er i Jysk Ordbog suppleret så ordet har en større, dog sporadisk udbredelse i ældre kilder fra Sydjylland, Midt-Østjylland og den nordlige del af Østsønderjylland. Forklaringen kan ligge i at Feilbergs arbejde med det enkelte opslagsords udtaleformer og grammatik hyppigst tog udgangspunkt i de vestjyske former som han var bedst bekendt med på grund af sin barndom i Ribe og sit langvarige præstekald i Darum. Selvom han allerede fra 1880'erne også fik (først og fremmest via personlige kontakter) et udmærket kendskab til vendelbomål, østjysk og sønderjysk (jf. Feilberg 1886-1893:XII, jf. afsnit 3.1), var det øjensynligt ikke nok til at han turde skrive det i ordbogen.

Efter artiklernes formelle del kommer i begge ordbøger et betydningsafsnit, udformet som korte og konkrete sætninger. Både hos Feilberg og i Jysk Ordbog præsenteres afsnittet enten med et lighedstegn (som i Jysk Ordbogs artikel *lighalm*), med tal, ifald et opslagsord har flere betydninger (fx substantivet *høst* i Jysk Ordbog), eller, som det er tilfældet i *lighalm* hos Feilberg, uden angivelse af noget specifikt, blot direkte med eksempler; sidstnævnte finder brugerne også i Jysk Ordbog (se fx *elle-pige*). I begge ordbøger fremgår de forskellige skikke og brug af genstande mv. af de eksempler der bliver bragt, inkl. oplysninger om faste udtryk og talemåder. Umiddelbart ser det ud til at Feilberg ønskede at give så mange eksempler som han kunne, for at give et så fyldestgørende billede af almuekulturen som muligt, når nu materialet overordnet set ikke var så omfangsrigt. I Jysk Ordbog er det snarere hensigten at præsentere hvad redaktøren på baggrund af de omfattende kilder kan finde bedst belæg for. Feilberg giver derudover meget ofte, og især

¹ Formen er omsat til Jysk Ordbogs lydskrift (Jysk Ordbog_Lyd).

i de senere bind, et hav af litteraturhenvisninger som brugerne kan anvende til selv at finde flere oplysninger. Denne praksis har Jysk Ordbog ikke overtaget.

Endelig runder Feilberg sine artikler af med et etymologisk afsnit. Dette afsnit placeres i Jysk Ordbog i artiklernes første afsnit (også kaldt artiklens hoved), markeret med firkantede, fede parenteser. Hverken hos Feilberg eller i Jysk Ordbog finder brugeren imidlertid etymologiske oplysninger i artiklen *lighalm*. Som i andre sammensætninger fremgår de af enkeltleddene *lig* og *halm*. I Jysk Ordbog placeres også synonymet *lig-tag*, samt et link så brugeren kan søge videre der.

3.3 Lydskrift hos Feilberg og i Jysk Ordbog

Både Feilberg og redaktørerne af Jysk Ordbog forsøger at imødekomme brugerne ved at anvende en nogenlunde ens og stringent udtalegengivelse af de jyske dialekter; udgangspunktet er imidlertid forskelligt. Selv mente Feilberg ikke at han besad de akademiske evner til at lave sin egen lydskrift, hvorfor han valgte at anvende K.J. Lyngbys relativt enkle og banebrydende lydssystem (1886-1893:IX). Lyngby udviklede den første danske lydskrift i årene 1855-1856 (jf. Lyngby_Lyd) der blev benyttet af danske dialektforskere frem til ca. 1900 hvor den blev afløst af Otto Jespersens Dania-lydskrift (jf. Jespersen 1890-1892). Jysk Ordbogs lydskrift er en noget forenklet udgave af Dania-lydskriften, fx indeholder den kun ét tegn for manifestationen af /a/-fonemet og ét tegn for manifestationen af /r/-fonemet, til trods for at de udtales forskelligt. Derimod angiver Jysk Ordbogs lydskrift de forskellige åbningsgrader af vokaler i vendsysselsk ret så detaljeret (jf. fx opslagsordet *kirke*¹).

Til trods for at Feilberg til sin egen store ærgrelse ikke var "fonetiker af profession" (1886-1893:XI-XII), forholdt han sig kritisk til Lyngby. Lyngby tog nemlig først og fremmest udgangspunkt i rigsmålet, og desuden var hans system forældet og ikke egnet til at beskrive alle udtalenuancer. Derfor forsøger Feilberg på nogle punkter at forbedre Lyngbys lydskrift. Således bruger Feilberg tegnet *c* til at betegne tj-lyden i vendelbomålet, fx *cerk* eller *cérk* (med langt *r*) 'kirke'. Jysk Ordbog skriver her *tjè_rk* eller *tjèrk*. Og den tonale

accentmodsætning i det sydøstlige Sønderjylland, som Lyngby var opmærksom på men ikke fandt markering for, har Feilberg forsøgt at markere således: *huəs* ‘hus’ (med accent 1) og *hus* ‘huse’ (med accent 2). Jysk Ordbog angiver her *hus* (singularis) og, med en lille vinkel forud for ordet, *hus* (pluralis med accent 2, jf. Jysk Ordbog_Lyd). Selvom Feilberg naturligvis beholder sin lydskrift ordbogen ud, er han allerede i 1893 (ved færdiggørelsen af bogstav H) bevidst om Dania-lydskriftens fordele. Derfor lader han i et forsinket forord til ordbogen Otto Jespersen ‘oversætte’ Lyngby-Feilberg-lydskriften til Dania (jf. Feilberg 1886-1893:X-XI).

4. Feilberg i dag

Naar vi i livets det travle jag
kan glemme, hvor vi dog ret har hjemme,
saa kommer du paa en stille dag
og giver minderne stemme.
(Olrík og Ellekilde 1921)

Disse linjer skriver Marius Kristensen i et digt han forfatter og reciterer i anledning af Feilbergs 80-års fødselsdag. Feilberg arbejdede, især i de senere år af sit liv, med fremtiden for øje. Hans optegnelser skulle være til gavn for de kommende generationers sprogfolk og folkemindesamlere – og Feilbergs fokus på at bevare for eftertiden er bestemt kommet Jysk Ordbogs redaktion til gode.

Feilberg vidste godt at hans værk ikke ville blive en komplet dækning af de jyske dialekter, da “selv omhyggelige og rige optegnelser af indfødte fra andre dele af landet langt fra udtømmer stoffet; der vil være nok tilbage for dem, som kommer efter mig” (Feilberg 1886-1893:XIII). Peter Skautrups hovedmål med Jysk Ordbog var netop at skabe en mere udtømmende ordbog over de jyske dialekter som afløser for Feilbergs beundringsværdige og respektindgydende, men samtidig ufuldstændige ordbog. Særligt når det kom til beskrivelser af redskaber og arbejdsprocesser, manglede

Feilbergs ordbog detaljer, hvilket Peter Skautrup med Jysk Ordbog ville rette op på imens det stadig var muligt (jf. Hansen 2011:356, samt PSC_Hist).

Frygten for at tiden var ved at rinde ud for dialekterne, havde tydeligvis også plantet sig i Feilberg. Tanken om den levevis i landbokulturen som var ved at forsvinde med overraskende fart, gjorde at Feilberg følte sig dybt forpligtet på sit ordbogsarbejde: “de ældre kende endnu en *smadderkat*, den lille tranlampe med sivvæge, en *kriðhus*, et lille messinggemme til penge, *æn peværkwan* til at male krydderier i; men lad der gå en menneskealder til, og ethvert minde om dette og mere vil være svundet” (Feilberg 1882:6). Mens kridthus har overlevet i talemåden ‘at være i kridthuset hos nogle’ (læs mere om den jyske form for kridt i Arboe 2017), og også peberkværnen stadig bruges, fik Feilberg, og de mange andre af datidens dialektologer, ret i formodningen om de traditionelle dialekters død (jf. Pedersen 1996).

Figur 3. Feilberg fordybet i sit arbejde.
Foto: Lindknud Lokalhistoriske Arkiv.

Feilbergs *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* er en skatkiste af ord, udtryk og folkeminder som for længst er forsvundet ud af hverdagen for de fleste i dag. Den giver indblik i en dagligdag under helt andre livsvilkår end vores, en tilværelse hvor den gode overlevering af en fortælling spillede en betydelig rolle for et samfund og dets traditioner (Feilberg 1878:161). En digitalisering af Feilbergs ordbog ville fremtidssikre denne vigtige informationskilde til de jyske dialekter op imod 1900, og kunne også lette indfaldsvejen til et utal af folkeminder, som der langt fra altid er plads til i Jysk Ordbog. Den almindeligt interesserede såvel som folkemindesamleren og dialektologen ville kunne have glæde og gavn af adgang til Feilbergs beskrivelser af vores forfædres sprog og kultur. Eller som Feilberg selv formulerede det (selvom vi på ingen måde synes at hans ordbog skal begrænses til jyske venskaber): “Hermed fremlægger jeg da sagen og beder jyske venner hjælpe mig med at gøre ære ad vort sprog, jeg tror, det er det værd!” (Feilberg 1878:182).

I disse tider runder jysk dialektologi nogle skarpe hjørner. Feilberg blev 90 år og var en yderst aktiv herre helt til det sidste (Kristensen 1922). Næste år kan Peter Skautrup Centret, tidligere Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, fejre sin 90-års fødselsdag. Dialektologien holder heldigvis sine leksikografiske rejseledsagere unge, så arbejdet på Centret fortsætter ufortrødent, i både Peter Skautrups og H.F. Feilbergs ånd, og ved hjælp af de teknologiske og digitale ressourcer der sidenhen er kommet til.

Litteratur

- Aasen, Ivar Andreas (1850) *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania: C.C. Werner.
- Arboe, Torben (2017) *Kride* – den jyske form for *kridt*. *Ord og Sag* 37:44-56.
- Feilberg, Henning Frederik (1863) *Fra Heden*. Haderslev: Folkeskriftselskabet.
- Feilberg, Henning Frederik (1878) Lidt jysk sprogfilosofi. *Nordisk Månedsskrift for folkelig og kristelig oplysning*, 1. halvårgang. Odense: Den Miloske Boghandel:161-182.

- Feilberg, Henning Frederik (1882) *Plan for en ordbog over jysk folkemål*. Særtryk af Nordisk Tidsskrift for Filologi. Ny Række, bind 6. København: Universitets-Jubilæets Danske Samfund.
- Feilberg, Henning Frederik (1886-1893) *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. Bind I, A-H. København: Universitets-Jubilæets Danske Samfund.
- Feilberg, Henning Frederik (1889) *Dansk Bondeliv I*. København: Gad.
- Feilberg, Henning Frederik (1899) *Dansk Bondeliv II*. København: Gad.
- Feilberg, Henning Frederik (1904) *Jul*. Bind I. København: Det Schubothske Forlag.
- Feilberg, Henning Frederik (1910-1914) *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. Bind IV, tillæg. København: Universitets-Jubilæets Danske Samfund.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2018) Yngre nydansk. Ebba Hjorth et al. (red.) *Dansk Sproghistorie, Bind 2 · Ord for ord for ord*. København/Aarhus: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Aarhus Universitetsforlag:73-95.
- Hansen, Inger Schoonderbeek (2011) Livslange indsatser – om arbejdet hen imod Jysk Ordbog. Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen (red.) *Jysk, ømål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen udgivet på Viggo Sørensens 70-års dag den 25. februar 2011*. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Nordisk Institut, Aarhus Universitet:300-316.
- Jespersen, Otto (1890-1892) *Danias lydskrift. Dania*. Bind 1. København: Lybecker & Meyer:33-79.
- Kristensen, Marius (1904) Nyt fra folkemindedeforskningen. *Danske Studier*. København: Universitets-Jubilæets Danske Samfund:220.
- Kristensen, Marius (1922) H.F. Feilberg. *Danske Studier*. København: Universitets-Jubilæets Danske Samfund:1-9.
- Lyngby, Kristen Jensen (1858) *Bidrag til en Sønderjysk Sproglære*. København: Elbe.
- Molbech, Christian (1841) *Dansk Dialect-Lexikon, indeholdende Udtryk og Talemaader af den danske Almues Tungemaal i Rigets forskellige Landskaber og Egne*. København: Gyldendal.
- Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg (1995) *Ordbog over den danske dialekt i Angel med en indledning om dialektens udtrykssystem*. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Olrik, Axel & Hans Ellekilde (1921) H.F. Feilberg og Folkeminderne. *Dansk Udsyn* 1. årgang, 3. hæfte:62-183. Online:
<http://www.nomos-dk.dk/folket/folket-bios/olrik-ellekilde-om-feilberg.html>

- Pedersen, Inge Lise (1996) Regionalism and linguistic change. *Sociolinguistica*:75-89.
- Pedersen, Inge Lise (2009) Dialektbegrebets opkomst og nationalromantikken – konsekvenser for dialektforskningen? Asgerd Gudiksen et al. (red.). *Dialektforskning i 100 år*. København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet:65-81.
- Rietz, Ernst Johan (1867) *Svenskt Dialekt-Lexikon*. I-II. Malmö: B.A. Cronholm.
- Svensén, Bo (2004) *Handbok i lexikografi: Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Van Keymeulen, Jacques (2018) The Dialect Dictionary. Charles Boberg, Johan Nerbonne & Dominic Watt (red.) *The Handbook of Dialectology*. Oxford: Wiley Blackwell:39-56.

Websider:

- Jysk Ordbog = <http://jyskordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html>
- Jysk Ordbog_ArtOpb = <http://jyskordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html>, fanen i venstre bjælke “Artiklernes opbygning”.
- Jysk Ordbog_Lyd = <http://jyskordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html>, fanen i øverste bjælke til højre “Hjælp”, herunder “Lydskrift”.
- Lyngby_Lyd = <https://jysk.au.dk/samlinger/ordbogskartoteket/folkeminde/kvolsgaard/lyngby/>
- PSC_Hist = Peter Skautrup Centrets historie, <https://jysk.au.dk/centretshistorie/>